

“यांचेशिवाय नमस्कार तो कोणाला करायचा ?”

अध्यात्मविद्या आणि योगविद्येतले श्रेष्ठ स्थान प्राप्त केलेली कऱ्हाडा व्यक्तिमत्त्वे!

जुलै २०११ च्या ‘संपर्क’ अंकातील या वरील शीर्षकाखाली कऱ्हाडा समाजातील नऊ प्रातःस्मरणीय कऱ्हाडा व्यक्तिमत्त्वांची ओळख आत्तापर्यंत थोडक्यात झाली. कोणाही बांधवाकडून याबद्दल ना कातुक - ना खेद - ना खंत .... काहीच प्रतिसाद म्हणून नसल्यामुळे ज्या माझ्या बांधवांसाठी हे लिखाण चाललय त्यांना यासंबंधी इच्छा-राग-द्वेष काहीही नाही असे वाटते. म्हणून ही लेखमाला थांबवावी, असे वाटले होते. परंतु संपादकांनी श्रीकृष्णाची भूमिका घेतल्यामुळे हा पनुश्च शब्दप्रपंच.

आपल्या कऱ्हाडा ब्राह्मण समाजात, प्रत्येक क्षेत्रामधली गुणवान लोकांची संख्या खूप मोठी आहे. मानवी कार्य-कर्तृत्वाच्या नव्वदच्या वर कार्यक्षेत्रातून पंधराशे ते सोळाशे कऱ्हाडा व्यक्तिमत्त्वांची नावे गेली पंचवीस वर्षे खपून मी जमविली. यापैकी दोन अडीचशे लोकांच्या कार्याची माहिती आणि इतरांची नावाने माहिती आहे; त्यामुळे ही लेखमाला अनंतकाळ चालू ठेवावी लागेल. ‘संपर्क’चे मासिक-पत्रिका हे स्वरूप उद्या झाले तरी हे गुणवान लोक पुरून उरतील. म्हणून मनात आले की आता गुणवान कऱ्हाडा व्यक्तींचे कार्यक्षेत्र धरून लेखन करावे; म्हणजे, एका लेखात अनेकांची निदान नावाने तरी ओळख होईल.

एकेकदा असे वाटते की हे कोणाकरिता आपण करतोय? हे माझ्याच कऱ्हाडा बांधवांकरिता मी करतोय! समाजाच्या विभिन्न गटात अनेक वर्षे जागरूकतेने घालविल्यामुळे माझ्या समाजाविषयी असलेली कुजबूज, त्यातल्या

गुणश्रेष्ठ व्यक्तींना क्षुल्लक लेखण्यात लागलेली चढाओढ, त्यांना अनुल्लेखाने मारण्यातली चलाखी, कऱ्हाड्यांचे थोडेसे योगदान फक्त वेदपठण आणि स्वयंपाकात आहे, अशी त्यांचेसंबंधी होणारी टिंगलवजा चर्चा - त्याचवेळी आठव्या-दहाव्या नंबरच्या लोकांना खोट्या-नाट्या वर्तणुकीने उठावदारपणे पुढे आणण्यासाठी; स्वयंभू गुणांच्या कऱ्हाड्यांतील कोवळ्या कळ्यांना खुडून टाकण्यातले बौद्धिक पुढारलेपण; त्याबद्दल जाब विचारणारा कोणीही नसणे; अशा विखारी मानसिकतेच्या साम्राज्याचा परिणाम काही कऱ्हाडा व्यक्तिमत्त्वांवरही थोडासा झालेला दिसला. कितीही दाबून टाकण्याचे प्रयत्न केले तरी दोन विशाल राज्यांचे मुख्यमंत्री, तीन राज्यांचे विधान सभापती, बखलेबुवांसारखा सर्वातिशायी गायक, जयंत नारळीकरांसारखा गरिष्ठ शास्त्रज्ञ, खांडेकरां-सारखा सहृदयोत्तम लेखक, कानेटकरांसारखा नाटक-संहिताकार, बाबाभट्ट पाध्ये यांचेसारखा धर्मनिर्णयाध्यक्ष, गोळवलकर गुरुजींसारखी वंद्य विभूती, सुरेश तळवलकरांसारखा तबलापटू, गोविंदराव टेंब्ये यांचेसारखा पेटी-वादक, दुर्गा भागवतांसारखी (निरिच्छ असल्यामुळे) शासकांचा धिक्कार करणारी दुर्गामाता, सरदेसाई-शेजवलकरांसारखे इतिहास संशोधक, ‘हा मोरोपंत स्वान्तःसुखाय कीर्तन करतो कोणाही दुसऱ्यासाठी नाही;’ असे पेशव्यांना ठणकावणारे मोरोपंत पराडकर, आपला फोटो छापायला परवानगी नाकारणाऱ्या रोहिणी भाटे, लघाटे-आंबेकरांसारखे सर्वांना लळा लावणारे बालकलाकार, पं. सातवळेकरांसारखा चतुरस्र ब्रह्मर्षी, वासुदेवानंद सरस्वतींसारखे योगविद्या-महर्षी, नेहरूंचे

लोकसभापतीकडे काम असल्यास त्यांनी लोकसभाध्यक्षांकडे यायला हवे असे नेहरूंना ठणकावणारे ग. वा. मावळकर, राष्ट्रासाठी समर्पित बुद्धीने काम करणाऱ्या युवकांची हिंदुस्थानी सेवा दल ही संस्था सर्वप्रथम १९२३ साली काढणारे डॉ. एन. एस. हर्डीकर ..... किती किती क्षेत्रातील कोणाकोणाची नावं घेऊ? लोकसंख्येच्या दृष्टीने सर्वांत छोट्या कऱ्हाडा ब्राह्मणांच्या समाजाने, इतरांना सर्वच क्षेत्रात असे लखलखीत यश मिळविणे जमलेच नसताना ते मिळविले! ही गोष्ट माझ्या बांधवांनी लक्षात घ्यावी आणि मनाची मरगळ व निराशा संपवावी. ही सर्व माहिती अद्ययावत स्वरूपाची करून घ्यावी व सतत ती जवळ बाळगावी हीच पंचाहत्तराव्या वर्षात पदार्पण करणाऱ्या प्रस्तुत लेखकाची तळमळ व कळकळ आहे. याचकरिता हा सर्व लेखनप्रपंच!! कऱ्हाड्यांनी हे सर्व शांत राहून मिळवलं!

आज, सर्वप्रथम, विद्यांचीही विद्या असलेल्या अध्यात्म विद्येच्या क्षेत्रात आणि योगविद्येमध्ये मूर्धन्य ठरलेल्या, मला ज्ञात असलेल्या, संख्येने साठाहून अधिक कऱ्हाडा व्यक्तिमत्वांची धावती ओळख करून घेऊ. ही संख्या याहूनही अधिकच असावी!

योगविद्या आणि अध्यात्मविद्या किंवा ब्रह्मविद्या या विद्यांचे समर्पित वृत्तीने, सत्यमागाने अनुसरण करण्यात जीवन घालवलेल्या कऱ्हाडा व्यक्तींची, ज्ञात परंपरा शेकडो वर्षांची आहे. महानुभाव पंथाचे संस्थापक स्वामी चक्रधर महाराजांचा जन्म शके १०४३ मध्ये फलटणला झाला. लीळाचरित या ग्रंथाची पहिलीच ओवी “फलेठाणी कराडेचिया ब्राह्मणाचेया घरा, जन्म जाहला ॥” अशीच आहे. माहूर येथे प्रत्यक्ष दत्तमहाराजांनी त्यांना ज्ञानशक्ती दिली. स्वामी चक्रधरांनी ५२ पुरुषांना अवद-विद्या दिली. अनेकांना सिद्धींचे सामर्थ्य दिले. सर्वांमध्ये

समानता सांगणारी पहिली अधिकारी संत-महंत व्यक्ती! त्यांचेजवळ उच्चनीच भेदभाव नव्हता.

इसवी सन ११९३ मध्ये कोल्हापूरचा शिलाहार राजा, दुसरा भोज, याने राजापूर तालुक्यातील कशेळी गावच्या गोविंदभट्ट भागवत या सत्पुरुषांचे दर्शन घेऊन तो गाव त्यांना दान दिला. तो दिवस कर्कसंक्रांतीचा होता. त्याचवर्षी जवळच्याच कोतापूर गावी दुसरे एक सत्पुरुष गोविंदभट्ट पटवर्धन, या गुर्जरपाध्ये घराण्याच्या पूर्वज सत्पुरुषाचे दर्शन घेऊन त्यांना तो गाव दान दिला. कोतापूर शेजारच्याच भू गावात दामोदरभट्ट नवाथे नावाचे महान योगी रहात होते. यांना लोक ‘देव’ मानत. नवाथ्यांचे देव झाले. विजापूरचा आदिलशहा त्यांचे दर्शन घेण्यासाठी पंधराव्या शतकात भू या गावी धनगराच्या वेषात आला होता. एकोणिसाव्या शतकाच्या आरंभी लांजा तालुक्यातील हर्चे गावी चिमणभट्ट नवाथे नावाचे एक जनमान्य सत्पुरुष रहात असत. ते योगविद्या निष्णात होते. अधिकारी पुरुष होते. त्यांचे अनेक चमत्कार प्रसिद्ध आहेत. त्यांचे संवाद या गावापासून ८-९ किलोमीटर दूर असलेल्या पाध्ये आडनावाच्या एका सत्पुरुषाबरोबर हर्चे गावात राहून चालत. हे पाध्ये भाळावली गावामधून वाहणाऱ्या नदीतल्या मोठ्या दगडावर झोपडी बांधून रहात असत. त्यांना आजारातून बरे होण्यासाठीची औषधे, नवाथे यांचेकडून न मागवता येत असत.

ब्रह्मविद्येच्या अधिकाराचं आणि गरिष्ठतेचं दर्शन घडविणारी ही परंपरा; कोकण-देश-वऱ्हाड-काशी-अलाहाबाद-कारवार-गोवा-सिंधुदुर्ग-मंगलोरपासून पसरलेल्या कऱ्हाडा व्यक्तींमध्ये शतकानुशकतके दिसते. केरळच्या सव्वीस हजार कऱ्हाडा लोकसंख्या असलेल्या कासारगोड जिल्ह्यातही ती ठळकपणे आहे. गेल्या शंभर-सव्वाशे वर्षांतील कोकण व उर्वरित

महाराष्ट्रातील ही परंपरासुद्धा अशीच लखलखीत आहे.

या परंपरेत एखाद्या सम्राटासारखे नाव पुढे येते ते म्हणजे श्री श्री वासुदेवानंद सरस्वती टेंब्येस्वामी महाराजांचे! जन्म, सावंतवाडी-जवळच्या माणगावचा, १८५४ सालचा व समाधी गुजराथेत गरुडेश्वर येथे १९१४ साली. एक महान सिद्धयोगी. पंचवीसच्या वर ग्रंथ लिहिले. त्यांची पानेच पाच हजारच्या आसपास भरतात. त्यांना समाधिस्थ होऊन शंभर वर्षे होत आली तरी आजही त्यांचा प्रभाव हजारो घरात टिकून आहे. त्यांचेच ख्यातनाम शिष्य, मूळ देवळे गावचे श्री रंगावधूत वळामे महाराज संपूर्ण गुजराथभर 'बापूजी' म्हणून प्रसिद्ध आहेत. नारेश्वर येथे त्यांची समाधी आहे. टेंब्येस्वामींचे बंधू श्री सीताराम महाराज टेंब्ये हे उच्च कोटीचे राजयोगी होते. त्यांची समाधी वडनेरा रेल्वे स्टेशनजवळ आहे. राजापूरजवळच्या पांगरे या गावी स्वामी श्री शिवानंद महाराज टेंब्ये हे एक प्रसिद्ध अधिकारी सत्पुरुष होऊन गेले. हे टेंब्येस्वामींचे अनुग्रहीत होते. बंकापूर जिल्हा धारवाड येथे जन्मलेले श्री प्रभाकरस्वामी महाराज टेंब्ये हे सोलापूर भागात प्रसिद्ध होते. ते शतायुषी होते. सोलापूर येथे त्यांचे समाधिमंदिर आहे. यांच्या घराण्यात यापूर्वीच्या सात पिढ्यांत एक यती व एक संसारी असे दोन पुरुष प्रत्येक पिढीत जन्माला यायचे. केवळ टेंब्ये आडनावाचेच बारा पुरुष या समाजात मिळाले.

१९३७ साली समाधिस्थ झालेले श्री गजानन पांडुरंग नाटेकर हे 'हंसस्वामी' म्हणून प्रसिद्ध होते. प. रेल्वेच्या वापी या रेल्वे स्टेशनजवळ लवाशा नावाच्या खेड्यामध्ये त्यांचा प्रेमनिकेतन नावाचा आश्रम होता. कैलास-मानस सरोवराची त्यांनी यात्रा केली व कैलास-मानस सरोवर हे पुस्तक लिहिले. होली-माउंटन हे त्याचे

इंग्लिशमधले भाषांतर प्रसिद्ध आहे. याला डब्ल्यू. बी. यीट्स या नोबेल प्राइजमन् आंग्लकवीने प्रस्तावना लिहिली आहे. यांचे ख्यातनाम शिष्य श्री. शंकर गजानन पुरोहितस्वामी, वऱ्हाड-पुणे-मुंबई-सातारा काशी-हिमालय भागात फिरलेली तसेच युरोप व इंग्लंडमध्ये राहिलेली - योगविद्येच्या प्रसारात जन्म घालवलेली व्यक्ती! अवधूत गीतेचे यांनी केलेले इंग्लिश भाषांतर प्रसिद्ध आहे. महाराष्ट्रात तथाकथित पुढारलेल्या समाजाचे त्यांनी जवळून दर्शन घेतले होते. त्यांचे अवलोकन अत्यंत समर्पक आहे. ते म्हणतात "कुजका व्यक्तिद्वेष, हलकट जातिमत्सर आणि क्षुद्र दोषैकदृष्टी हे या समाजाचे तीन मळ साफ धुवून जाणे आवश्यक आहे". नाटेकर आडनावाचे आणखी एक सत्पुरुष श्री दादामहाराज नाटेकर तथा श्री. पुरुषोत्तम श्रीधर नाटेकर हे श्याणवाव्या वर्षी समाधिस्थ झाले. यांचा शिष्यवर्ग खानदेश व पश्चिम महाराष्ट्रात पसरलेला आहे.

श्री. विश्वनाथ महाराज रुकडीकर श्रीखंडे हे पावसच्या श्री स्वरूपानंद स्वामींचे परात्पर गुरू. कोल्हापूर-सांगली-धारवाड या भागातून प्रसिद्ध होते. श्री दादामहाराज किलोस्कर, ताईमहाराज गर्दे, श्री विद्या नृसिंह सरस्वतीमहाराज तथा पित्रे स्वामी, चिदानंददायिनी श्री गोदामाई कीर्तने ही व्यक्तिमत्त्वे कोल्हापूर भागातली.

योगी श्री. जगन्नाथ गणेश गुण्ये तथा श्री. कुवल्लयानंदस्वामी या गुजराथमध्ये जन्मलेल्या गृहस्थांनी लोणावळा येथे योगविद्येच्या प्रसारासाठी संस्था स्थापन केली. बडोद्याचे श्री. जनार्दनस्वामी खेर, मुंबई-दादरचे श्री. जांभेकर महाराज, पनवेलचे श्री. गोविंदानंद सरस्वती नवरे महाराज, बनारसचे उच्च कोटीचे योगी श्री. रामराव जठार हे एक आध्यात्मिक सत्पुरुष होते. पंढरपूरचे सत्पुरुष श्री. बाबाभट्ट पाध्ये, ग्वालहेरचे स्वामी श्री. अच्युतानंदतीर्थ, भोर इथले श्री. दादामहाराज

पिंगे, मोरगावचे अंकुशधारी श्री. टिकेकरस्वामी महाराज, गुर्लाहसूरचे बाबामहाराज गर्दे, पुण्याचे आंबेकर महाराज, झांशीजवळच्या जाळवणचे श्री. नारायणमहाराज जाळवणकर (पुराणिक), पुण्याच्या सहस्रबुद्धे मठातील विद्यमान सत्पुरुष काकामहाराज जोशी, ठाणे येथील श्री. हरी आत्माराम उमराणीकर, कल्याणच्या श्रीमती इंदुताई गोपाळराव शेजवलकर, डोंबिवलीच्या श्रीमती संध्याताई अमृते, चंद्रपूरचे श्री. नारायणराव पंडित, मुंबईच्या गोवंडी-देवनार भागातले श्री. माधव बाळकृष्ण टिकेकर तथा माधवसरस्वती महाराज, गाणगापूरचे काशिनाथ गोपाळ आठल्ये हे एक मोठे योगी होते. वालावल येथील श्री. प्रज्ञानानंदसरस्वती तथा जयरामशास्त्री उपाध्ये, कान्हे तालुका चिपळूण इथले श्री. हळबे महाराज, मध्यप्रदेशातले रायगड इथले परमहंस स्वामी बाळकृष्ण पुरी महाराज तथा बाळकृष्ण पंडित तोफखाने, बनारसचे बालयोगी स्वामी न. रा. निगुडकर महाराज, धूतपापेश्वरचे श्री. ताटके महाराज, बदलापूरचे भक्तसखा श्री. आठल्ये महाराज, काशी येथले प्रज्ञानंद सरस्वती मोघे महाराज, गढवाल येथील मोघे महाराज, इंदूरचे श्री. सखाराम रामचंद्र तांबे तथा केशवानंद सरस्वती महाराज ज्यांना टेंब्ये स्वामींचा अवतार मानतात, उगवे तालुका चिपळूण येथील श्री. शंकरस्वामी तथा शंकर जयराम पातकर, बनारसचे तप्तमानंद सरस्वती तांबे महाराज, वहाळ - सावडे येथील श्री. रामचंद्र नरसिंह वहाळकर (काटदरे) महाराज, योगी डॉ. नारळकर, पुण्याचे श्री. पुरुषोत्तम श्रीपाद भट, चांदोद, जिल्हा बडोदा येथे नर्मदातिरी रहाणारे राजवैद्य श्री. नारायणस्वामी हर्डीकर तथा महेश्वरानंदजी सरस्वती ज्यांनी शंभर वर्षे पूर्ण झाल्यावर नर्मदेमध्ये विधिवत समाधी घेतली. हे अंतिम श्वासापर्यंत आर्तजनांची सेवा करीत राहिले. कल्याणहून, जालना येथे जाऊन राहिलेल्या

श्री ईश्वरीदेवी (पूर्वाश्रमीच्या कु. रजनी आठल्ये) या ब्रह्मविद्या आणि योगविद्येचे प्रत्यक्ष दर्शन आहेत. प्रस्तुत लेखकाला यांचा आत्मप्रत्ययकारी जिवंत अनुभव आहे. तसेच आणाव ह्या सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात राहणाऱ्या विद्यमान सत्पुरुष पूज्य श्री रामकृष्ण विष्णू जड्ये यांचेबद्दलही सांगता येईल.

यापैकी प्रत्येकाने आपली आध्यात्मिक संपत्ती स्वतःचा आध्यात्मिक विकास आणि आर्तजनांचं दुःख दूर करण्यासाठीच वापरली. त्यातून सहज मिळणारी प्रसिद्धीही कटाक्षाने टाळली. चमत्कार झाले, केले नव्हेत. तेही त्यांच्या सहज भावातून. अनेक कऱ्हाडा मंडळींना यांतल्या अनेकांची नावेही माहित नसतील! अध्यात्म आणि योगविद्येचा व्यवहारी वापर यांनी केला नाही. त्यामुळे त्यात ढोंग आलं नाही. जे काही होतं, सूर्यप्रकाशासारखं स्वच्छ! 'मी समजलो' - 'मी उमजलो' यासारख्या भाषेचा उपयोग त्यांना करावा लागला नाही. या प्रत्येकाचा भोवतालच्या जनमानसावरचा श्रद्धामय प्रभाव एवढा होता की ते रहात असलेल्या गावाभोवतालचे काही गाव विकाररहितच व्हायचे. चांदोदचे नारायणस्वामी हर्डीकरांच्या आसपासच्या १५-२० गावातून अनेक वर्षांत कोणाचीही कसलीही तक्रार नाही किंवा गुन्हा नाही याचे आश्चर्य वाटून सयाजीराव महाराजांनी अधिकारी पाठवून याच्या कारणांची चौकशी केली होती आणि याचे कारण नारायणस्वामींचे तिथले वास्तव्य हे कळल्यावर त्यांचा विशेष सत्कार केला होता.

अध्यात्मविद्या आणि योगविद्या, मुळात, आपणाला सर्वाभूती एकच सत्त्वभाव धरायला शिकवते. 'आत्मवत् सर्वभूतेषु' हा अशा खऱ्या लोकांचा जीवन-व्यवहार होतो आणि तो ओरबाडून आणलेला दिखाऊ भाव नसतो तर सहज भाव असतो. प्रत्येक प्राणिमात्राजवळ

आत्मशक्ती आणि प्राणशक्ती अशा दोन-दोन ईश्वरीशक्ती असल्यामुळे आपले जीवन जगण्याचे कार्य तो-तो पार पाडतोय. या दोन्ही शक्ती प्रत्येक जिवंत व्यक्तीजवळ कायमच्याच सारख्या प्रमाणात आहेतच! म्हणून आध्यात्मिकदृष्ट्या सर्वच एका पातळीवरचे ठरतात. त्यामुळेच दुसऱ्याचे दुःख-यातना-व्यथा-आर्तता-दैन्य हे सर्व माझेच आहे ही भावना वाढायला हवी. विश्वाची आर्तता अशा प्रत्येक सात्त्विक मनामनातून उमटायला हवी. दुसऱ्याचे दुःख कमी करण्याऐवजी वाढविण्याचा प्रयत्न करणे हे फक्त राक्षसीवृत्ती आणि क्रौर्य यांच्या एकवटलेपणामुळेच होते. माझ्यामुळे दुसरा

समाधानी होवो, आनंदी होवो, ही भावना यायला हवी. जलाला घेऊन वाहणारी नदी, वाहणारा वारा, पृथ्वीवर येणारे सूर्याचे तेज या सर्वांजवळ हीच भावना आहे. मी त्यांच्यासारखं का नसावं .....? .....?

याच करता सतत वाचा

www.thekarhaadaa.org

अवधूत हर्डीकर

१६ए, गणेशकृपा सोसायटी,

परमहंसनगर, पौड रोड,

पुणे ४११०३८